

Kapitalno djelo o povijesti hrvatske leksikografije

Marko Samardžija. *Hrvatska leksikografija: Od početaka do kraja XX. stoljeća*. (Ljubica Josić. *Hrvatska enciklopedika u XX. stoljeću*). Zagreb: Matica hrvatska, 2019., 341 str.

Knjiga *Hrvatska leksikografija*, u izdanju Matice hrvatske, znanstveno je i autorsko djelo akademika i profesora Marka Samardžije. Obuhvaća bitna i temeljna pitanja hrvatske leksikografije na planu povijesti hrvatskih leksikografskih djela od prvih početaka do suvremenih rječničkih izdanja do kraja 20. stoljeća, naslove i autore hrvatskih leksikografskih prinosa, brojne vrste i tipove rječnika, osnovne ali i iscrpne analize pojedinih leksikografskih djela, uključenost u širi europski jezikoslovni i leksikografski kontekst te njihovu relevantnost u okviru razvoja hrvatske leksikografije. Uz temeljne jezičnopovijesne činjenice nastanka rječnikâ i cjelokupne leksikografske utemeljenosti i važnosti hrvatske nacionalne leksikografije autor analizira i izvanjezične čimbenike – povijesne, političke, sociološke, kulturološke – nerijetko djelujuće na nastanak i razvoj hrvatske leksikografije.

Propitivanje hrvatske leksikografije dasad je bilo provedeno na pojedinačnim autorskim analizama leksikografskih djela, njihovih autora, leksikografskih metoda i načela te obilježja zastupljenoga leksika. Suvremeni su elektronički mediji, poput interneta, omogućili pristup pojedinačnim kronološkim popisima i prikazima dosad objavljenih leksikografskih djela, uglavnom dostupnim na mrežnim stranicama pojedinih humanističkih znanstvenih institucija. Valja naglasiti da je od pokušaja jednoga od prvih pregleda povijesti hrvatske gramatike i uz to leksikografije Petra Budmanija, objavljenoga u Radovima JAZU 1885. godine, prošlo gotovo stoljeće i pol, a već nas gotovo cijelo jedno stoljeće dijeli i od članka o hrvatskoj leksikografiji autora Stjepana Musulina, objavljenoga u *Filologiji* 1959. godine. Drugim riječima, vrijednost i važnost hrvatske leksikografije i pojedinačni znanstveni radovi o raznim obilježjima djela kao i znanstveno bavljenje istraživanjima na području leksikologije i leksikografije poticali su autora na pisanje ove knjige kao zaokruženoga, sintetičkoga djela kakvo imaju druge nacionalne leksikografije nedvojbeno skromnije od hrvatske.

Knjiga sadržajno obuhvaća nekoliko središnjih tematskih cjelina strukturiranih u poglavlja koja slijede kronološki tijek nastanka, razvoja i pro-

cvata hrvatske leksikografije od analize prvih rječnika 16. stoljeća, leksikografskih prinosa u 17. i 18. st. te opširnoga i iscrpnoga prikaza hrvatske leksikografije u 19. i 20. st.

Autor analizu temelji od prvih unosa hrvatskoga leksika u rječnike, oko polovice 15. st. i u 16. stoljeću, kao stvaranje vrela potvrda hrvatskim leksemima. U poglavlju o hrvatskoj leksikografiji u 16. st. predmet su analize prvi rječnici, npr. A. von Harfa i P. L. Valentiana, F. Vrančića i njegovih nastavljača te anonimni *Zvanik novi*.

Sljedi opširna analiza razdoblja sljedećih triju stoljeća ispunjena leksikografskim radom niza hrvatskih leksikografa na višejezičnim i dvojezičnim rječnicima (npr. B. Kašić, J. Mikalja, J. Habelić, I. Belostenec, A. della Bella, J. Stulli, I. Mažuranić i J. Užarević, B. Šulek) koji su postupno utirali put hrvatskoj jednojezičnoj općeleksičkoj objasnidbenoj leksikografiji i obradi hrvatskih riječi hrvatskim jezikom.

Poglavlje o hrvatskoj leksikografiji u 17. stoljeću obuhvaća leksikografski rad J. Mikalje i J. Habelića. Posebno je poglavlje posvećeno hrvatskoj leksikografiji na prijelazu iz 17. u 18. st. i leksikografskomu radu I. Tanzlinghera Zanottija i P. Rittera Vitezovića.

Hrvatska leksikografija u 19. st. analizirana je u trima potpoglavljima. Dopreporodna leksikografija obuhvaćena je rječničkim prinosima npr. J. Stullija, J. Voltića i M. P. Katančića, preporodna npr. *Slovarom* I. Mažuranića i J. Užarevića, *Malim rječnikom* J. Drobnića, rječnikom Gundulićeva Osmana. U drugoj polovici 19. st. osim leksikografskoga rada R. Fröhlicha Veselića i B. Šuleka, autorskih rječnika D. A. Parčića i I. Filipovića analiziran je i sam početak rada na Akademijinu *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*.

Budući da u hrvatskoj leksikografiji do preporoda pretežu višejezični rječnici, a od preporoda počinju prevladavati dvojezični rječnici u kojima je hrvatski jezik bio supostavljen onim jezicima s kojima je bio u izravnu i dugu dodiru (npr. s latinskim, njemačkim, talijanskim i mađarskim), autor navodi pojedine dvojezične rječnike, npr. hrvatsko-latinski M. Divkovića, latinsko-hrvatski S. Žepića i suradnika te hrvatsko-mađarski / mađarsko-hrvatski i talijansko-hrvatski / hrvatsko-talijanski rječnik. No, u drugoj polovici 19. st. objavljeni su i autorski dvojezični rječnici u kojima je hrvatski jezik supostavljen npr. klasičnomu grčkomu, francuskomu (P. Pierre, D. Lopašić), engleskomu (A. Lochmer), slovenskomu (A. Musić), ruskomu (A. Borisovič Suvorov) ili češkomu (S. Radić) jeziku.

Značajno je i autorovo navođenje hrvatskih terminoloških rječnika u drugoj polovici 19. st., koji su obuhvaćali npr. hrvatsko medicinsko naziv-

lje, pravno i administrativno nazivlje, poštansko, sportsko, pomorsko, tehničko i vojno nazivlje.

Što se tiče početaka enciklopedičke leksikografije, autor ističe da je prvi temelj postavljen 1884. godine kada su I. B. Zoch i J. Mencin sa suradnicima po uzoru na višesveščani češki rječnik počeli pripremati priručni rječnik općega znanja koji je pod naslovom *Hrvatska enciklopedija* objavljen samo u dva sveska (I. sv. 1887., II. sv. 1890.) s nešto manje od deset tisuća natuknica.

Analiza hrvatske leksikografije u 19. st. obuhvaća osvrt na prvi rječnik stranih riječi V. Šeringera (*Priručni rječnik tuđih riječi i fraza*, 1899.) i na početke purističkih nastojanja od preporoda.

Uz to navode se i najvažniji rukopisni rječnici toga razdoblja, npr. Stullijev *Morfološko-geografski leksikon*, Katančićev *Pravoslovnik i Etimologikon*, *Njemačko-hrvatski šumarski rječnik* D. F. Hlave i dr.

Veoma je bitan sadržajni dio knjige osvrt na leksikografiju kod Hrvata izvan Hrvatske, jer su u drugoj polovici 19. st. u okviru preporodnih gibanja u hrvatskoj dijaspori zamjetna i leksikografska djela namijenjena gradišćanskim Hrvatima u zapadnoj Ugarskoj te bunjevačkim i šokačkim Hrvatima u Bačkoj.

Akademik Samardžija posebnu pozornost usmjeruje leksikografiji 20. stoljeća i to od Akademijina rječnika koji je krajem 19. st. započet, koncipiran i uređivan s namjerom da bude riznica starijega hrvatskoga leksika od najstarijih vremena, preko prvoga dovršenoga dvosveščanog Broz–Ivekovićeve *Rječnika hrvatskoga jezika*, objavljenoga početkom 20. stoljeća kao najbogatijega stoljeća u povijesti hrvatske leksikografije, do iscrpnih analiza ostalih izdanja temeljnih jednojezičnika tijekom 20. st. Poglavlje o hrvatskoj leksikografiji u 20. st. analitički je podijeljeno u četiri dijela. Od jednojezičnih rječnika propituju se temeljna leksikografska djela književnoga (standardnoga) hrvatskog jezika od višesveščanoga Akademijina rječnika, Brozova i Ivekovićeve *Rječnika hrvatskoga jezika*, *Narodnoga blaga* M. Kušara, *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika* Matice hrvatske i Matice srpske do suvremenih rječnika – rječnika hrvatskoga jezika V. Anića i rječnika Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža i Školske knjige. U toj su cjelini predmet analize i *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* Julija Benešića. Uz skupinu nedovršenih i neobjavljenih jednojezičnih rječnika pobrojani su i jednojezični rječnici objavljeni potkraj 20. i početkom 21. st.,

čime je u cijelosti predstavljen kontinuitet temeljnih jednojezičnika u hrvatskoj leksikografiji.

Druga je cjelina toga poglavlja usmjerena na dvojezične i višejezične rječnike hrvatskoga jezika koje autor promatra u kontekstu dvosmjernih dvojezičnih rječnika, dvojezičnih rječnika s hrvatskim i sa stranim kao polaznim jezikom i višejezičnih rječnika.

Treća je cjelina poglavlja posvećena posebnim rječnicima hrvatskoga jezika, što je s obzirom na novije leksikografske prinose te vrste jedno od prvih sustavno i pregledno navedenih i analiziranih djela jer obuhvaća rječnike posuđenica, kratica, jezika književnih djela, zatim pravopisne, etimološke, čestotne, slikovne, dijalekt(al)ne, antroponimijske i frazeološke (jednojezične, dvojezične i višejezične) rječnike, uključujući pritom *Rječnik lingvističkih naziva*, rječnik sinonima, paremiološki rječnik, rječnik žargona, *Eponimski leksikon*, *Odostražni rječnik*, *Rimarij*, *Rječnik novih riječi*, *Rječnik rodbinskih naziva* i konkordancije.

U četvrtoj cjelini autor se bavi temeljnim pitanjima odnosa općega i strukovnoga leksika, potrebe sastavljanja posebnih rječnika nazivlja pojedinih struka i znanosti s obzirom na kontinuirani razvoj humanističkih, društvenih, prirodoslovnih, tehničkih i drugih disciplina te razgranatošću hrvatske terminološke leksikografije tijekom 20. st. sastavljanjem i objavljivanjem terminoloških rječnika, od kojih važnije autor nabraja po desetljećima od početka do kraja 20. st., uključivši i naslove važnijih terminoloških rječnika objavljenih u 21. st. Kad je riječ o povijesti i počecima razvoja hrvatske terminološke leksikografije, u 19. st. autor posebno ističe djela *Juridisch-politische Terminologie* (1853.), trojezični *Rječnik znanstvenoga nazivlja* (I. – II., 1874./1875.) B. Šuleka te *Prinose za hrvatski pravno-povijesni rječnik* (1908. – 1922.) V. Mažuranića s početka 20. st.

U posebnom poglavlju *Hrvatska enciklopedika u XX. stoljeću* autorica Ljubica Josić na sedamdesetak stranica analizira razvoj hrvatske enciklopedije (npr. opće, nacionalne, strukovne, personalne, regionalne) i suvremene hrvatske leksikone (npr. opće, strukovne, biografske i književne). Time je strukturno i sadržajno zaokružen cjelovit pregled hrvatske jezične leksikografije i enciklopedike.

Utemeljenost na opširnim i sustavnim autorskim analizama, kritičkim osvrtima i ocjenama leksikografskih izvora, leksikografskih postupaka, obilježja i vrsnoće hrvatskoga leksičkoga blaga zastupljenoga u općim i posebnim rječnicima velik su znanstveni doprinos ovoga djela.

Sustavno je primijenjena metode analize, usporedbe, sinteze, kontrastivnoga pristupa, kritičkoga osvrta i komentara, što je neophodno za obra-

du svih relevantnih činjenica navedenih i analiziranih u cjelini djela.

Tekst se odlikuje velikom znanstvenom akribičnošću, temeljitošću i sustavnošću obrade, iscrpnošću podataka, analitičkim zaključcima, kritičkim osvrtima i komentarima, što je između ostaloga svojstveno autorovu pristupu tematskim analizama u drugim njegovim dosad objavljenim znanstvenim jezikoslovnim prinosima.

Knjiga je u cijelosti oblikovana prema utvrđenoj metodologiji znanstvenoga pristupa analizi ciljne teme. Na osnovi sustavnih autorovih istraživanja i propitivanja leksikografskih izvora, prikupljenih brojnih podataka, korištenja domaćih i inozemnih bibliografskih izvora teorijske, povijesne i povijesnojezične tematike strukturirana je cjelina knjige koja sadrži i leksikološko-leksikografski pojmovnik. U leksikološko-leksikografskom pojmovniku, koji služi kao svojevrsan dodatak temeljnoj analizi i pregled je osnovnoga nazivlja, abecednim su redom objašnjeni stručni nazivi, s popisom relevantnih bibliografskih teorijskih izvora korištenih u danim objašnjenjima. Time se potvrđuje da je djelo utemeljeno na suvremenim teorijskim leksikološko-leksikografskim spoznajama te da krajnjim korisnicima, posebno širem krugu čitateljske javnosti, omogućuje razumijevanje znanstvene analize i opisa ciljne teme i dodatno pojašnjenje upotrijebljenoga nazivlja u djelu.

Posebna je odlika teksta i u tome što je analiza oprimjerena navodima i citatima primjerâ iz izvornika različitih tipova rječnika, uz to i pojedinačnim leksičkim oprimjerenjima. Valja posebno naglasiti da je cijeli tekst knjige obogaćen sa stotinu pripadajućih ilustracija, ponajviše fotografija. Opširan je i impozantan popis bibliografskih jedinica – njih ukupno više od pet stotina, što korisnicima omogućuje sustavan pregled i poticaj u daljnjim istraživanjima. Sadržaju je knjige za olakšavanje pretraživanja dodano cjelovito i brojem opsežno kazalo imena, zatim bibliografska napomena i bilješka o autoru.

Ovo je prvi strogo znanstveno utemeljen jezičnopovijesni sintetički pregled povijesne okomice hrvatske leksikografije u hrvatskim znanstvenim jezikoslovnim prinosima. Djelo je namijenjeno znanstvenoj javnosti u istraživanju razvoja povijesti hrvatske leksikografije i suvremenih leksikografskih djela, leksikografima i leksikolozima u njihovu primarnom bavljenju leksikografijom i leksikologijom (na teorijskoj razini i na razini povijesti hrvatske leksikografije), kroatistima, lingvistima i filolozima u njihovu znanstvenom i stručnom radu. Knjiga je od neprocjenjive važnosti inozemnim lingvistima i filolozima, posebice slavistima, kao temeljan izvor leksikografskih podataka u komparativnim i kontrastivnim pristu-

pima i metodološkim okvirima proučavanja kako hrvatskih tako i slaven-
skih i drugih rječničkih izvora. Studentima kroatistike, lingvistike i dru-
gih humanističkih studija, profesorima hrvatskoga jezika, kao i autorima
osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika ovo je djelo temeljan bibli-
ografski izvor pregleda povijesti i leksikografskih dosega. Svojom temati-
kom knjiga je namijenjena i svim zainteresiranim čitateljima hrvatske je-
zične zajednice.

U dosad mnogovrsnim i mnogobrojnim vrijednim autorovim znan-
stvenim prinosima hrvatskomu jezikoslovlju, filologiji i kroatistici, a po-
sebice hrvatskoj leksikologiji i leksikografiji, ovom nas knjigom akademik
Samardžija iznova potiče na očuvanje hrvatskoga leksičkog blaga, na propi-
tivanje i nasljedovanje, ali i na nastavljanje dugostoljetnoga slijeda boga-
te hrvatske leksikografije.

Knjiga *Hrvatska leksikografija* svojom će sveobuhvatnošću analize dija-
kronijskoga razvoja, a pritom i sinkronijskoga stanja hrvatske leksikogra-
fije utemeljene na bogatome leksičkom blagu tronarječne jezične stilizaci-
je, tj. sinkronijskih presjeka na temelju obilježja određenih rječnika na je-
zičnoj i izvanjezičnoj razini, u konačnici korisniku biti nezaobilazno jezi-
koslovno djelo kao vrijedan i trajan prinos proučavanju nacionalne leksi-
kografske baštine – čitateljima na obogaćivanje novim spoznajama, a istra-
živačima temelj za daljnja jezikoslovna propitivanja znanstvenih spoznaja
o hrvatskim rječnicima u povijesnom slijedu njihova objavljivanja kao pri-
nos povijesti hrvatskoga jezika i jezikoslovlja.

Željka Brlobaš